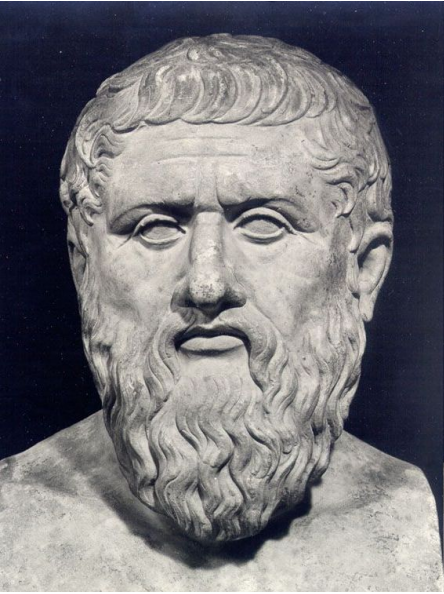


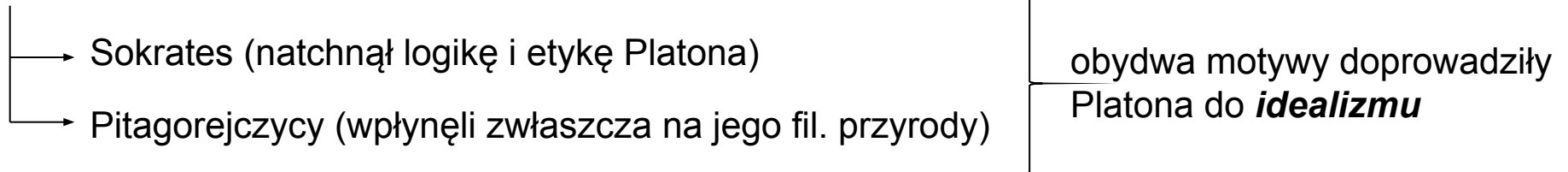
III. Okres wielkich systemów filozoficznych

1. Platon



- ur. w Atenach 427 p.n.e. – 374 p.n.e.;
- jego ojciec pochodził z ateńskiego królewskiego rodu Kodrosa, matka miała wśród swoich przodków Solona; pozycja społeczna rodziny Platona jest istotnym faktem biograficznym, *ukierunkowała bowiem jego zapatrywania polityczne*;
- po dziadku nosił imię Arystokles – „Platon” [Szeroki] było przezwiskiem – zostało nadane przez jego nauczyciela gimnastyki na określenie jego masywnej budowy ciała; wg. innych źródeł: wywodzi się ono od obfitującego w słowa stylu pisarskiego Platona lub też od szerokości jego czoła;
- studia filozoficzne rozpoczął najpierw pod kierunkiem *Kratylosa, zwolennika Heraklita*, gdy zetknął się z *Sokratesem* miał ok. 20 lat;
- po śmierci Sokratesa był słuchaczem *matematyka Teodora w Cyrenie*, później *pitagorejczyków Filolaosa i Eurytosa w Italii*, studiował również u *kapłanów egipskich*;
- do Aten powrócił w 40 roku życia i tu założył swą *Akademię Ateńską* (w gimnazjum położonym w parku poświęconym herosowi Akademosowi – stąd *Akademia*); miała ona wydać wykształconą klasę "filozofów-władców", zgodnie z poglądami politycznymi Platona.

Poprzednicy:



Wpływ innych myślicieli:

- - rzeczywistość pojmował w duchu **Heraklita**;
- - wzorem **Eleatów** szukał bytu niezmiennego;
- - od **Anaksagorasa** przejął myśl o duchowym pierwiastku poruszającym świat;
- - **orfizm** – wpłynął na jego koncepcję duszy;

Filozofia Platona – nie do pogodzenia z:

- - relatywistami (**Protagoras**);
- - materialistami (**Demokryt**);

Orientacja filozoficzna Platona: podwójna – **etyczna i matematyczna**, wedle tych dwóch dziedzin formułował swe poglądy.

Rozwój poglądów Platona

- 1. **Okres sokratejski** – w centrum zainteresowania stoi człowiek (przekonanie o istnieniu niezawodnej etycznej wiedzy pojęciowej);
- 2. **Teoria bytu** – sformułowanie: teorii wiecznych idei i koncepcji nieśmiertelnej duszy;
- 3. **Filozofia przyrody i filozofia państwa**

A) Nauka o ideach

- rozszerzenie poglądu Sokratesa „w pojęciach etycznych zawarta jest wiedza pewna i bezwzględna” **na wszystkie pojęcia**;

(!) Sokrates nie pytał, czy pojęcia odpowiadają rzeczywistości, bo pojęcia etyczne nie stawiały sobie takiego celu – to **one miały być wzorem dla rzeczywistości**;

- Platon rozszerzywszy teorię pojęć etycznych na inne, musiał postawić pytanie: **Co jest tą nową rzeczywistością, którą poznajemy przez pojęcia?**;

(!) Platon jak większość filozofów greckich był realistą → **jeśli pojęcia zawierają wiedzę, to musi im coś w rzeczywistości odpowiadać**;

1. Przesłanka: Właściwością pojęć jest **stałość i jedność**.

2. Przesłanka: Przedmioty, wedle których pojęcia są urobione **muszą mieć te same własności**.

3. Przesłanka: Z doświadczenia wiemy: **rzeczy są złożone i zmienne**.

Wniosek: To nie rzeczy są przedmiotami pojęć.

(!) Wynika stąd, że: to co Platon wiedział dzięki Heraklitowi o rzeczach [= złożone i zmienne], było w niezgodzie z tym, co wiedział dzięki Sokratesowi o pojęciach [= jednolite i niezmiennie]

↳ **Rozwiązanie Platona: istnieje byt, który nie jest bezpośrednio dany w doświadczeniu – idee.**

Przykład: Co jest przedmiotem pojęcia piękna?

Rzeczy piękne? – Nie, one są przedmiotem postrzeżeń.

Idea piękna? – Tak, bo cechą jej jest niezmiennosc.

- Tak jak pojęcia stanowią hierarchię, tak też **ustrój świata idei jest hierarchiczny**¹ – od idei mniej ogólnych, aż do najogólniejszej (najwyższej) **idei dobra** (dobro = pamięć o świecie idei²);

(!) Dla laików i innych filozofów idee były *czystym paradoksem*, nie były nimi dla Platona, bowiem → **jego uwaga skupiona była na etyce i matematyce** – a te wydają się dotyczyć czegoś znacznie trwalszego niż zmienne rzeczy;

(!!!) Koncepcja idei → **posokratesowska odpowiedź na pytanie o arche** – te same zagadnienia, na które odpowiadała liczba pitagorejczyków, żywioły Empegoklesa czy atomy Demokryta.

↳ **ale:** idee znalazły się poza światem materialnym.

- Jeśli dodać do tego przejęte od eleatów rozumienie bytu = **to co jest i nie może przestać być**;

↳ rzeczy tracą status bytu – są zmienne i zniszczalne;

↳ **jedynym prawdziwym bytem są idee** – niezienne i niezniszczalne.

- „osobliwi kajdaniarze” – symbolizują kondycję umysłową człowieka

- **ienie na ścianie** – postrzegane zmysłowo przedmioty

- **zwierzęta, kamfory** itd. – są symbolami idei

- **słońce** (= idea dobra) – symbolizuje wiedzę, poznanie prawdy; nadaje poznającemu moc poznawania

Metafora jaskini



- **świat przedmiotów matematycznych** pomiędzy światem przedmiotów zmysłowych a światem idei

(a) **liczba idealna** – jest prostą jednością (np. dwójność, trójność)

(b) **liczba stosowana** (zmysłowa) – czasowa i przemijająca, odzwierciedla porządek w świecie liczb matematycznych (idealnych)

Rodzaje „bytów” i rodzaje poznania

Zakres poznania	Obiekty postrzegane		Obiekty dające się pomyśleć	
obiekty	obrazy, cienie, odbicia lustrzane	przedmioty: rośliny, zwierzęta, przedmioty sztuki	przedmioty: matematyczne: liczby, figury geometryczne	idee
rodzaj doświadczenia	domniemanie poznanie	mniemanie zmysłowe	rozum – poznanie matem.	rozsądek (episteme) – poznanie dialektyczne.

(!) Ostateczny wniosek Platońskiego rozumowania: tak naprawdę nie ma dwóch rodzajów bytu, lecz **jest tylko jeden – IDEE**.

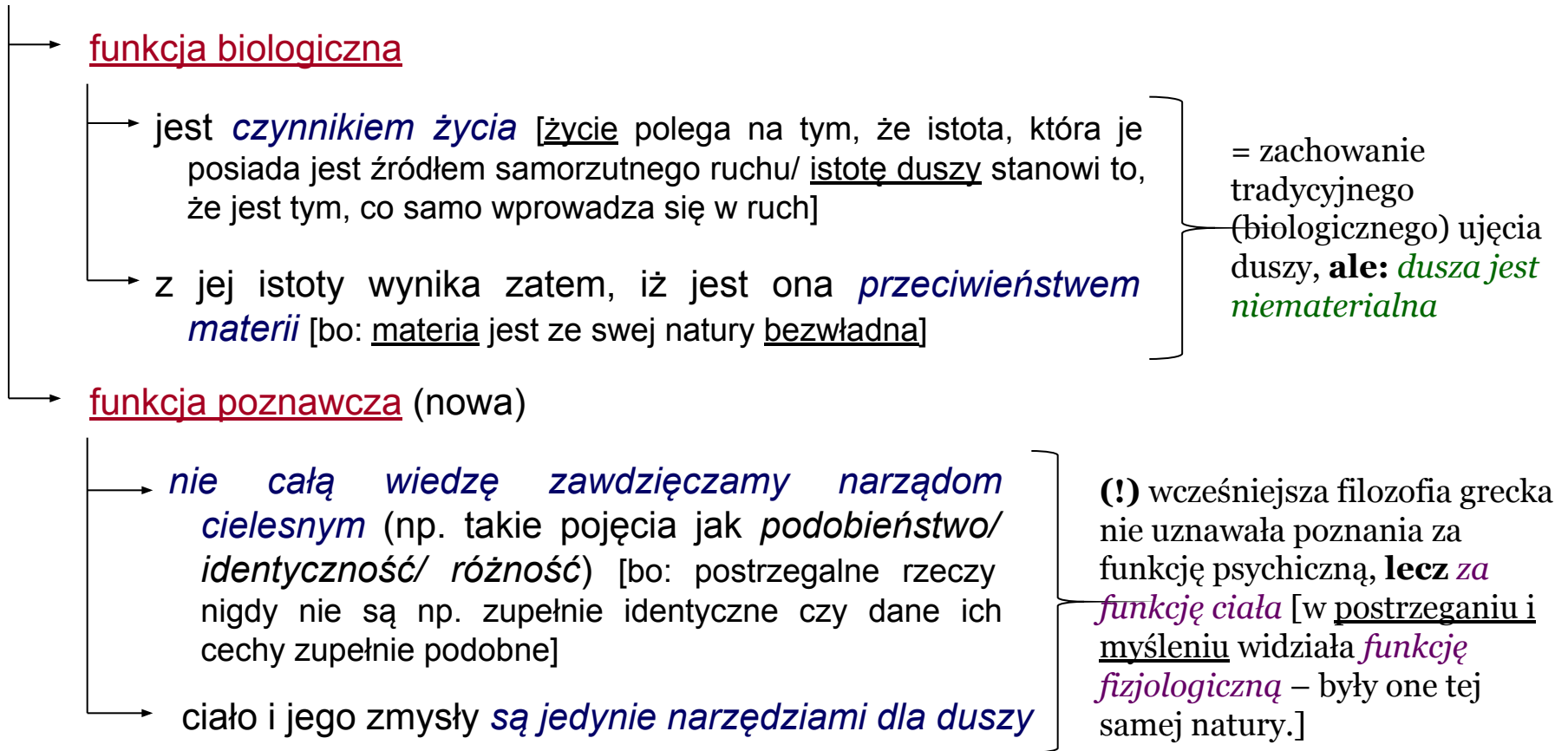
Cechy idei:

- (a) **inteligibilność** – idea jest w pełni przedmiotem intelektu i może być ujęta tylko przez intelekt (co nie znaczy, że istnieje ona tylko jako myśl/ pojęcie w umyśle człowieka)
- (b) **niecielesność** – idea przynależy do zupełnie innego wymiaru niż świat materialny (= dualizm!)
- (c) **bytowość w sensie pełnym** – idee są bytem, który istnieje naprawdę
- (d) **niezmiennność** – idee nie powstają, nie giną, nie podlegają żadnym zmianom
- (e) **samoistność** – idee istnieją w sobie i przez siebie (= nic nie musi „podtrzymywać” ich w istnieniu)
- (f) **jedność** – każda idea jest jednością jednoczącą wielość rzeczy (zmysłowych), które w niej partycypują; żadna z nich nie posiada właściwości wspólnych z inną

B) Nauka o duszy – nowe pojęcie duszy

W filozofii Platona – dwa ujęcia duszy: węższe i szersze

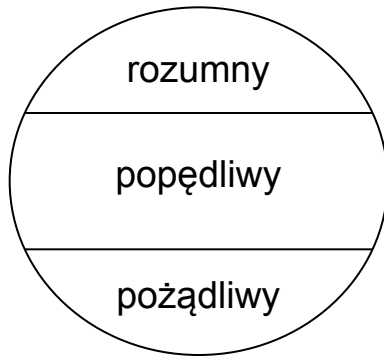
1. Funkcje duszy



2. Cechy duszy

- nieśmiertelna
- niezależna od ciała
- niezłożona (w ujęciu węższym!)
- doskonalsza od ciała (przez kontakt z ideami upodabnia się do nich)
- ciało jest dla niej więzieniem (wpływ orfizmu/ pitagoreizmu)

3. Szersze ujęcie duszy (w kontekście Platonskiej filozofii państwa)

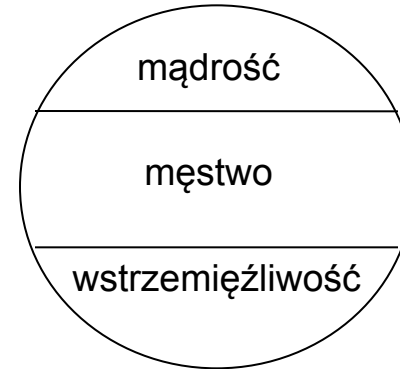


trzy pierwiastki duszy

władcy-filozofowie

wojsko

rzemieślnicy



cztery cnoty kardynalne

sprawiedliwość

Każda z nich ma swoje miejsce w zrównoważonej duszy, każdej odpowiada właściwe jej dobro.

- **Rozum** można przyrównać do woźnicy rydwana powożącego końmi pożądania i emocji. Jego zadaniem jest osiągnięcie **mądrości**.
- **Popędliwość** pcha nas ku wzniosłym aktom. Jednak jeśli rządzi, wiedzie do **pychy**.
- **Pożądliwość** ciągnie nas w kierunku zaspokajania podstawowych potrzeb cielesnych. Gdy rządzi całkowicie, człowiek stacza się w **hedonizm**.

Zadanie niższych części - podporządkowanie się rozumowi:

- popędliwość osiąga to poprzez **męstwo** (stałość),
- pożądliwość poprzez **wstrzemięźliwość** (panowanie nad sobą).
- harmonię między częściami duszy gwarantuje cnota **sprawiedliwości**.

Klasa rządząca – filozofowie, *tylko oni posiadają prawdziwą wiedzę*; potrafią odtworzyć w umyśle wizję idealnego państwa, do którego realizacji będą dążyć.

Utożsamienie losów państwa z losem klasy rządzącej: Do jego trwałości potrzebna jest silna pozycja **arystokracji**. Osiągnąć ją należy przez **kolektywizm** – arystokraci muszą być względem siebie równi, aby nie zazdrościli sobie wzajemnie i nie dzielili się w ramach grupy.

Sprawiedliwość (interpretacja odbiegająca od współczesnej) – Każdy powinien robić to, co do niego należy (zgodnie ze swym pochodzeniem i umiejętnościami). Wszystko, co prowadzi do dobra państwa jest dobre (nawet kłamstwo rządzących, jeśli służy wyższemu celowi).

Podstawę państwowości stanowi wychowanie.

- Stan filozofów powinien być produktem kształcenia oraz starannego doboru. Nauka powinna obejmować: 10. studia w zakresie matematyki, astronomii i teorii harmonii (muzyki), 5. letnie studia dialektyki oraz 15. letni okres praktycznej działalności politycznej.

(!) Dwa wyższe stany powinny całkowicie poświęcić się dobru wspólnoty, wyrzec egoizmu i własności prywatnej (także kobiet i dzieci).

- Krytyka istniejących ustrojów państwowych – postępująca degradacja ustroju społeczno-politycznego: Według Platona rządy najlepszych (**arystokracja**) wyradza się w rządy najdzielniejszych (**timokrację**¹), następnie w rządy bogatych (**oligarchię**), zmienionego w wyniku przewrotu przez **demokrację**, torującą drogę rządów jednostki (**tyranii**).

(!) Przejście od arystokracji do timokracji spowodowane jest niewiedzą strażników. Dalsza degeneracja powodowana jest już przez zepsucie moralne obywateli.

Dopiero po doświadczeniu najgorszego ustroju obywatel jest w stanie dostrzec i docenić doskonałość arystokracji.

Państwo Platona było zatem:

- **stanowe**
- **hierarchiczne**
- **ascetyczne**

4. Argumenty za nieśmiertelnością duszy

- pojęcie duszy związane jest koniecznie z pojęciem życia – życie zaś wyklucza śmierć;
- każda rzecz ginie od swego zła (np. ciało od chorób) z wyjątkiem duszy [złem dla duszy są niesprawiedliwość, głupota, brak wstrzemięźliwości];
- argument z anamnezy.

C) Teoria poznania

W filozofii przed Platonem – *poznanie to postrzeganie* = rzeczy można poznać tylko przez zetknięcie się z nimi za pomocą zmysłów.

U Platona – *koncepcja taka była nie do przyjęcia*, gdyż:

- - poznanie pewne (wiedza pewna i niezawodna) powinno dotyczyć tego co istnieje naprawdę (czyli idei)
- - do poznania idei (jako bytu niematerialnego) zmysły się nie nadają
- WN: tak jak istnieją dwa przedmioty poznania (rzeczy i idee) tak istnieją też **dwa rodzaje poznania** – **ROZUMOWE I ZMYŚLOWE**
 - (!) jednakże: odpowiedniość między obydwojema rodzajami nie jest zupełna, bowiem: **zmysły nie tylko nie sięgają idei, lecz też nie wystarczają do poznania rzeczy.**

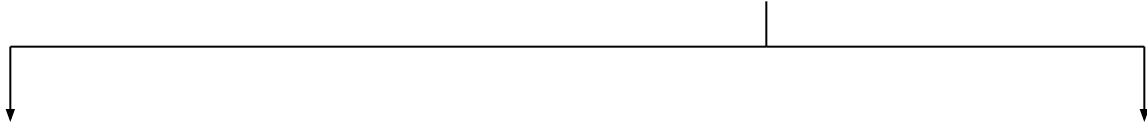
Argumentacja Platona:

1. Zmysłami postrzegamy barwy, dźwięki, zapachy ale nie różnice między nimi, podobnie jak identyczność czy tożsamość. – Pozostaje więc uznać, że sama dusza „ogląda” we wszystkich rzeczach te wspólne własności.
2. Oceniając rzeczy jako równe, identyczne, podobne itd., nie opieramy się na doświadczeniu, bo: w przyrodzie nie ma rzeczy idealnie równych czy identycznych – Trzeba więc przyjąć, że dusza „dysponowała” tymi kategoriami, zanim zmysły weszły w kontakt z rzeczami.

WN 1. To nie pojęcia opierają się na postrzeżeniach lecz postrzeżenia na pojęciach.

WN 2. Dusza musiała zdobyć wiedzę pojęciową zanim połączyła się z ciałem. (arg. za nieśmiertelnością duszy)

WN 3. Postrzeżenie zmysłowe nie jest podstawą ani materiałem do wytwarzania pojęć, lecz okazją do uświadamiania (przypominania) ich sobie (= anamneza).



warunek **Sokratejskiej metody majeutycznej** –
na trafnie postawione pytania człowiek SAM
znajduje trafne odpowiedzi

modyfikacja tradycyjnego ujęcia poznania:
bezpośredni kontakt z poznawanym bytem –
ale: **nie z bytem materialnym, dostępnym
zmysłowo**

teoria wiedzy wrodzonej – przedstawiona przez Platona w dialogu *Menon*

D) Nauka o przyrodzie

- Światem materialnym Platon zajmował się początkowo najmniej – uważając, że jest to najniższy (najmniej doskonały) rodzaj bytu.
- Później doszedł jednak do wyników dla przyrody niespodziewanie pozytywnych.

1. Celowość świata

- (a) odrzucenie mechanistycznego pojmowania przyrody (= świat *nie jest wytworem ślepej konieczności*);
- (b) *finalizm* – świat jest zorganizowany celowo i rozumnie – przemawiają za tym przede wszystkim odkrycia pitagorejczyków (kulistość planet czy ich ruch okrężny) = *w świecie panują kształty najprostsze i najdoskonalsze*;

WN: **Celowość i rozumny ustrój świata** wskazują zdaniem Platona na to, iż **świat jest dziełem bóstwa, które nadało mu rozumną strukturę.**

DEMIURG – budowniczy (nie stwórca!) świata:

- zbudował świat powodowany dobrocią – doskonałość świata była mu celem i dlatego uczynił go możliwie najlepszym;
- dlatego: wziął za wzór idee;
- Demiurg był zatem przyczyną sprawczą (= siłą twórczą) świata [idee były przyczyną celową (= wzorem)]

Doskonałość świata polega według Platona na tym, iż Demiurg:

- uczynił go *ożywionym*;
- *jednolitym* (= zespolonym jak żywy organizm);
- nadał mu kształt *kulisty* i ruch *okrężny* (= najdoskonalszy);
- stworzył *czas*, aby upodobnić świat do wieczności;
- stworzył *planety*, aby można było mierzyć czas;
- stworzył *4 żywioły* (bo tyle członów ma doskonała proporcja).

2. Materia

- świat musiał być z czegoś stworzony – musiała istnieć *materia*;
- musiała ona zatem poprzedzać powstanie świata – jest więc trzecim (obok Demiurga i idei) trzecim *wiecznym składnikiem świata*;
- jest ze swej natury *bezkształtna, nieograniczona i nieokreślona*, jest natomiast miejscem, w którym *mogą się realizować wszelkie kształty* – tylko to można o niej orzec, skoro nieokreśloność należy do jej natury;
- jest *pierwiastkiem nieboskim* – z niej pochodzi wszystko, co w świecie jest niedoskonałością i złem. Za jej sprawą świat nie jest całkowicie celowy i zgodny z rozumem;

(1) → **nowa koncepcja materii** (wcześniej pojmowano ją jako zespół konkretnych materialnych ciał) – Ponieważ idee i dusze Platon włączył do przyrody jako jej składniki, po ich odjęciu **dla materii pozostała sama nieokreśloność i niedoskonałość**.

- (2) → **odwrócenie porządku**, w jakim na ogół przed Platonem pojmowano rozwój świata:
- **doskonałość** nie jest wynikiem rozwoju lecz jego **początkiem** (najpierw stworzone zostały dusze – jako najdoskonalsze składniki świata, potem dopiero ciała)
 - zatem: **świat** nie postępuje, lecz **cofa się**.

2. Arystoteles



- ur. 384/383 p.n.e. – 322 p.n.e. w Stagirze nad granicą macedońską (stąd przydomek „Stagiryta”) – północna część półwyspu Chalcydyckiego;
- jego ojciec – Nikomach – był cenionym medykiem w służbie króla macedońskiego Amyntasa;
- w wieku 18 lat udaje się do Aten i od razu wstępuje do platońskiej Akademii, w której pozostaje przez 20 lat (do śmierci Platona) – już jako nauczyciel prawdopodobnie prowadził wykłady z retoryki;
- w r. 343/342 Filip Macedoński wzywa go na swój dwór i powierza mu wychowanie syna, Aleksandra – Arystoteles przebywa tam do momentu wstąpienia Aleksandra na tron (tj. do ok. 336 r.);
- w r. 335/334 powraca do Aten, gdzie zakłada swą szkołę w pobliżu świątyni poświęconej Apollinowi Likiosowi (Lykejosowi) – stąd nazwa nadana szkole „Liceum” („Lykeion”);
- nauczał spacerując po ogrodzie przylegającym do budynków szkoły, dlatego też szkołę zwano „Peripatos” (od gr. *peripatos* = przechadzka), a zwolenników Arystotelesa „perypatetykami”;
- 323 r. – (po śmierci Aleksandra) reakcja antimacedońska w Atenach – Arystoteles ucieka do Chalkis na Eubei (formalnie oskarżony o bezbożność).

Pisma Arystotelesa – dwie grupy:

1. **egzoteryczne** – komponowane w większości w formie dialogu, **przeznaczone dla szerokiego kręgu odbiorców**. Ta grupa całkowicie zaginęła, pozostało z niej zaledwie kilka tytułów i nieliczne fragmenty.
2. **ezoteryczne** – **efekt i jednocześnie podstawa działalności dydaktycznej** Arystotelesa, przeznaczone tylko dla członków szkoły. Większość pism z tej grupy zachowała się do dziś – traktują o całej problematyce filozoficznej i niektórych gałęziach nauk przyrodniczych.

Na filozofię Arystotelesa największy wpływ wywarły:

- **poglądy filozoficzne Platona** (początkowo był ich zwolennikiem, z czasem coraz bardziej zdecydowanym krytykiem);
- **wykształcenie** , jakie odebrał **w szkołach lekarskich** (określiło ono jego empiryczny i realistyczny sposób myślenia);
- (!) **biologia** – dziedzina, którą zajmował się najwięcej i **według której modelował swe pojęcia filozoficzne** (odegrała w jego filozofii tę samą rolę co etyka i matematyka w systemie Platona).

Rozwój:

- rozpoczął jako **zwolennik Platońskiej doktryny** (we wczesnych pismach głosił m. in.: teorię idei, naukę o anamnezie i nieśmiertelności duszy);
- jeszcze w czasie działalności w Akademii **wystąpił przeciw nauce o ideach** , po opuszczeniu Akademii (przed działalnością w Lykeionie) **sformułował zręby swej doktryny filozoficznej** (najważniejsze pomysły metafizyczne z tego okresu, to: **teoria transcendentnego Boga i transcendentnego rozumu, teleologiczne przyrodoznawstwo**);
- okres pracy w Lykeionie – A. **jeszcze dalej odszedł od platonizmu** :
 - **psychologia** – ze spekulatywnej teorii rozumu stała się **empirycznie i fizjologicznie ukierunkowaną dyscypliną** ,
 - **przyrodoznawstwo** (zwłaszcza astronomia) nabrało charakteru **mechanicystycznego** ,
 - nawet **etyka** znalazła **empiryczne podstawy** ,
 - **metafizyka** wystąpiła z twierdzeniem, iż **nie ma pozamaterialnego bytu** .
- (!) W ostatnich latach życia – poświęcił się **rozwijaniu szczegółowych nauk empirycznych** (przede wszystkim: **biologii, socjologii i historii**).

Podział filozofii

Z nauki Platona głoszącej, że *prawdziwy byt jest idealny a prawdziwa wiedza ogólna*, A. zachował tylko połowę:

odrzucał teorię bytu, zachował teorię wiedzy

zaprzeczał, iżby istniały idee
poza jednostkowymi rzeczami

uznawał, że wiedza jest zawarta
w pojęciach ogólnych

Platoński dualizm (idee [ogólne] – rzeczy [szczegółowe])
został zastąpiony przez nowy: **BYTU I WIEDZY**

Dociekania naukowe rozpadły się na dwa działy:

Logika – nauka
o wiedzy

[dyscyplina
przygotowawcza,
jako taka nie jest
już częścią filozofii]

Filozofia – nauka o bycie

teoretyczna

- fizyka
- matematyka¹
- filozofia pierwsza²

praktyczna

- etyka
- polityka³

Kryterium: dwojaka
funkcja rozumu

- poznanie zasad bytu
- poznanie zasad
działania

Kryterium: stopień
abstrakcji

I. Logika (ma uczyć, jak posługiwać się sędami i pojęciami)

A) Teoria pojęć i sędów

- podstawą prawidłowych pojęć jest **definicja**, a prawidłowych sędów – **dowód**
(stąd stają się one głównymi tematami logiki Arystotelesa)

1. Pojęcia

- - tworzą **hierarchię** – od najbardziej szczegółowych do najogólniejszych;
- - **definiowanie** – dokonuje się przez umieszczenie pojęcia w tej hierarchii (zaliczenie do rodzaju wyższego [*genus proximum*] z zaznaczeniem tylko istotnych cech dystynktywnych [*differentia specifica*]);
- - **kres definiowania** – przy najbardziej ogólnych pojęciach (są one **podstawą wszelkich innych definicji**, ale same nie mogą być definiowane – nie ma bowiem wyższych ponad nie rodzajów).

2. Sądy

- - tworzą **hierarchię racji i następstw** (sądy **bardziej ogólne stanowią rację dla mniej ogólnych** – nigdy odwrotnie) – szczytem hierarchii są sądy najogólniejsze;
- - **dowód** – umieszczenie danego sądu w tej hierarchii i **srowadzenie do sądu wyższego** (tj. takiego, który stanowi rację dla sądu niższego).
- - **kres dowodzenia** – stanowią sądy najogólniejsze, np. prawo niesprzeczności (są **zasadą wszelkiego dowodzenia**, ale same nie mogą być dowodzone – nie ma bowiem sędów, które mogłyby być dla nich racjami).

Sąd – dokonuje **subsumpcji** (= podporządkowania) **pojęć**, tj. zestawia dwa pojęcia: (a) jedno w podmiocie [mniej ogólne], (b) drugie w orzeczniku [ogólniejsze]:

1. Sokrates jest człowiekiem.

2. Każdy człowiek jest śmiertelny.

1. Żadne czworonogi nie są ptakami.

2. Wszystkie koty są czworonogami.

Stosunek subsumpcji jest przechodni:

istota śmiertelna → *człowiek* → *Sokrates*

Wn.: Sokrates jest śmiertelny.

Wn.: Żadne koty nie są ptakami.

Sylogizm – podstawowa (najprostsza) forma dowodu, jest **wnioskowaniem z dwóch sądów mających jedno wspólne pojęcie.**

Logika a psychologia poznania

A) Porządek logiczny

- pojęcia powiązane definicjami i sądy powiązane dowodami stanowią **idealny obraz wiedzy, ale nie wiedzy rozwijającej się**, lecz tej (w danym momencie) zastanej;
- logika A. zawierała zatem metodę **wykładania wiedzy zdobytej, a nie metodę jej zdobywania**;
- sylogizm **nie reprezentuje więc porządku, w jakim człowiek poznaje prawdy**, lecz w jakim stara się je **racjonalnie uzasadnić i usystematyzować.**

B) Porządek psychologiczny

- w naturze ludzkiego umysłu leży, że **tylko** przez **znajomość szczegółów** może dojść do **znajomości ogółu**;
- podstawowym narzędziem wiedzy rozwijającej się jest zatem **indukcja**.

Umysł i poznanie (odejście od filozofii Platona)

- 1) **poznanie ma charakter bierny** – wszelka władza umysłu, jeśli ma poznać przedmioty zewnętrzne, musi być **receptywna** (= poddać się działaniu tych przedmiotów);
- 2) dotyczy to także **rozumu** (z tą różnicą, iż styka się on z przedmiotami jedynie pośrednio – poprzez obrazy dostarczane przez zmysły);
- 3) nie ma **żadnych wrodzonych pojęć w umyśle** (jest on czystą kartą, którą wypełniają dopiero postrzeżenia – od nich drogą stopniowej abstrakcji należy zaczynać poznanie).

- WN:

a) **zmysły mają w poznaniu funkcję równie nie zastąpią co rozum**

[u Platona – umysł zaczyna od wrodzonych pojęć i na ich podstawie postępuje dedukcyjnie w wiedzy/ zmysły nie wystarczają nawet do poznania rzeczy]

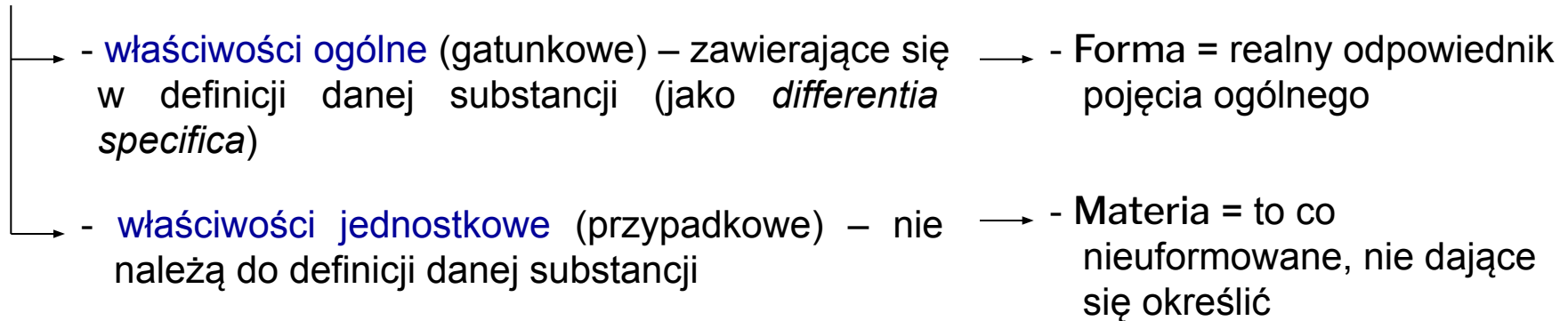
b) **rozum potrafi wydobywać z doświadczenia to, co istotne (ogólne)**

[u Platona – „własności wspólne” jak podobieństwo, identyczność muszą być wrodzone – nie ma ich bowiem w samych rzeczach]

- 4) Każde poprawne rozumowanie dedukcyjne da się wyrazić w formie wnioskowania sylogistycznego – tj. sprowadzić do szeregu zdań podmiotowo-orzecznikowych, z których koniecznie wynika prawdziwy wniosek.
- (!) **Wszelka rzetelna wiedza naukowa** powinna mieć **postać wnioskowania sylogistycznego**. – Koncepcja ta wytyczyła na dwa tysiąclecia rozwój logiki, filozofii nauki, a także samych nauk szczegółowych.

II. Logika a metafizyka

- Logika u Arystotelesa – ściśle powiązana z jego metafizyką. Chciał stworzyć logiczną teorię języka naturalnego, w którym można by było opisać podstawowe typy obiektów, których znajomość jest nieodzowna do pełnego pojmowania świata:
 - a) **Podmiot – substancja** [substancja = byt **samoistny**, są nim jedynie **konkretne rzeczy**; są one przedmiotem filozofii pierwszej, która dąży do ustalenia ich powszechnych właściwości.]
 - b) **Orzecznik – właściwości rzeczy jednostkowej** (jakości, stany, relacje między rzeczami), nie są one substancjami – mogą istnieć tylko w związku z rzeczami jako ich przypadłości:



- Filozofowie przyrody (przed Platonem) – materia jest samoistną substancją;
- Platon – samoistną substancją jest (niematerialna) idea;
- Arystoteles – ani materia ani idee nie są samoistnymi substancjami, lecz dwoma **niezbędnymi składnikami substancji** (= realnych rzeczy); **każda rzecz jest złożeniem formy i materii** (= HYLEMORFIZM)

Istota rzeczy

- A. miał obydwa składniki substancji za równie niezbędne, ale nie za równie ważne.
- **Forma była ważniejsza** – stanowiła bowiem **realny odpowiednik pojęcia** (zajęła w fil. A. miejsce, które u Platona zajmowała idea), stała się **zasadniczym czynnikiem poznania i bytu:**

1) Prawdziwe poznanie jest natury pojęciowej:

- pojęcie, jakie mamy o rzeczy, mówi nam, czym ta rzecz naprawdę jest (a nie o jej przypadkowych cechach);

CZYLI: **poznajemy jedynie formę** → wynika z tego, że materia jest niepoznawalna

2) Istotny składnik rzeczy stanowi to, co w niej jest pojęciowe:

- to co zawarte jest w pojęciu, jest **stałe/ niezmiennie** = **własność całego gatunku**
- to co **stałe**, jest **istotne** (wszystkie inne cechy są przypadkowe – dana rzecz może ich nie mieć)

CZYLI: **forma jest** składnikiem istotnym – **istotą rzeczy** – sprawia ona, iż substancja jest tym, czym jest, i **umożliwia przysługiwanie substancji innych właściwości.**

Przyczyna i cel – energia i potencja

- Podstawą **właściwego ujęcia (zrozumienia) organizmów przyrodniczych** jest według A. **wyjaśnianie teleologiczne**.

1) PRZYCZYNA

- we wszystkich wytworach przyrody, a także człowieka **materia jest różna**, natomiast **forma się powtarza** (np. rzeźbienie posągów, wydawanie na świat potomstwa) → **przyczyna sprawcza leży nie w materii, lecz w formie**.
- Forma jest zatem:
 - **siłą**, która działa i wytwarza skutki (= **czynnym składnikiem substancji**);
 - skoro forma jest istotnym składnikiem bytu, więc **energia/ aktywność/ działanie stanowią istotę bytu** → „**Jest**” nie oznacza „**zajmuje przestrzeń**”, lecz **znaczy „działa”**.
- Materia (na zasadzie opozycji) jest:
 - **potencją (dyspozycją)** – bo potencja jest przeciwieństwem i uzupełnieniem energii.

2) CEL

- czysto **mechaniczne pojmowanie rzeczywistości nie tłumaczy przyrody**, której zasadniczą właściwością jest **prawidłowość i stały kierunek rozwoju**;
- te właściwości dają się wyjaśnić przez przyjęcie **stałego celu** (celowość znamy także z działalności ludzkiej);
- **czym jest cel** – widać najwyraźniej w organizmach żywych: dążą one do pełnego **rozwinęcia swoich cech gatunkowych**, czyli – **FORMY**.

- Forma jest zatem: nie tylko energią, lecz także siłą działającą **CELOWO**.

(!) W pojmowaniu celów A. różnił się od Platona, twierdził mianowicie, iż cel nie jest transcendentny i idealny, że nie leży poza rzeczą, lecz w niej samej.

III. Metafizyka a teoria przyrody

- A. dopatrywał się w przyrodzie tych czynników, które jego metafizyka uznała za istotne czynniki bytu – substancję, formę, energię i cel. W jego koncepcji przyroda była więc:

- substancjalna,
- jakościowa,
- dynamiczna,
- celowa.

- Dokładniej mówiąc, A.:

- widział ośnowę zjawisk w konkretnych substancjach (a nie w abstrakcyjnych relacjach);
- jakościowe własności rzeczy (należące do formy) miał za bardziej istotne od ilościowych;
- dopatrywał się w przyrodzie działania samorzutnych sił;
- działanie sił tłumaczył ich dążeniem do celu.

- Ta koncepcja (zbliżona do pierwotnego stanowiska filozofów greckich) stanowiła reakcję przeciw:

- ilościowemu traktowaniu zjawisk przez pitagorejczyków i Platona;
- czysto przyczynowemu (mechanicznemu) traktowaniu ich przez Demokryta.

- **Metoda wyjaśniania teleologicznego** była **najlepiej dostosowana do badań biologicznych**. Zastosowana przez A. do innych nauk przyrodniczych, **doprowadziła jednak do ich regresu – zwłaszcza mechaniki i astronomii:**

1) W mechanice:

- **ruch ciał** (np. kamienia ku Ziemi, dymu w kierunku nieba) tłumaczył jako ich **celowe dążenie do właściwego każdego z nich miejsca;**
- **odległość między ciałami**, która jest stosunkiem (czyli nie substancją), **nie może działać i przez to zmieniać siły owego dążenia.**

2) W astronomii:

- wrócił do systemu, w którym **Ziemia była nieruchomym centrum wszechświata**, wokół którego krążą sfery gwiazdne;
- ich **ruch** nie może trwać, jeśli nie jest **podtrzymywany przez stałą akcję siły poruszającej;**
- wobec **doskonałości ruchów sfer niebieskich**, muszą być to **siły istot boskich.**

(!) Tym częściowo „mitycznym” zwrotem A. stworzył **niemałą przeszkodę dla rozwoju obydwu dyscyplin.**

IV. Teologia („przyczyna pierwsza”)

1) Świat jest:

- **wieczny** – materia, z której się składa, skoro jest warunkiem wszelkiego rozwoju nie może być wynikiem rozwoju;
- **przestrzennie ograniczony** – każdy żywiół ma swoje miejsce w świecie, więc poza sferą ostatniego żywiółu nie ma już materii (także próżni);
- **jedyny** – ponieważ nie ma niczego poza jego granicami;
- odbywa się w nim jeden i ten sam proces: **stopniowego formowania materii**.

(!) Zatem: świat stanowi jednolity łańcuch przyczynowo i celowo powiązanych zdarzeń:

$$\dots \rightarrow P_i \rightarrow P_{ii} \rightarrow P_{iii} \rightarrow P_{iv} \rightarrow P_v \rightarrow \dots$$

Jednakże: łańcuch przyczyn nie może iść w nieskończoność – musi istnieć pierwsza przyczyna:

$$P_1 \dots \rightarrow P_i \rightarrow P_{ii} \rightarrow P_{iii} \rightarrow P_{iv} \rightarrow P_v \rightarrow \dots$$

(!) Pierwsza przyczyna musi posiadać inne własności niż znane nam rzeczy, ponieważ:

- **Rzeczy** są wynikiem działania przyczyn (= są **zależne**).
- **Pierwsza przyczyna** nie mając swojej przyczyny istnieje sama przez się (= jest **niezależna**).

Właściwości tego bytu (przyczyny pierwszej):

- **nieruchomy** i **niezmienny** (nie może być poruszany, gdyż nie byłby pierwszą przyczyną; nie może poruszać sam siebie, bo byłby bytem złożonym);
- **niezłożony** (zespolenie z części musiałoby mieć przyczynę);
- **niematerialny** (bo materia jest źródłem zmiany → jest czystą formą (energią));
- **duchowy** (co wynika z jego niematerialności);
- jest **czystym rozumem** (niższe funkcje psychiczne są pobudzane przez przyczyny zewnętrzne)

(?) Jak nieruchomy, duchowy, rozumny byt może wprawiać w ruch materialny świat?

(!) Odp: Na zasadzie **nieruchomej atrakcji** - porusza świat będąc jego celem.

- jego działaniem jest wyłącznie **myślenie**

(?) Myślenie o czym? [+ zasada: poznający upodabnia się do poznawanego]

a) O świecie? - Nie, gdyż: upodobniłaby się do niego, przyjmując jego niestałe własności.

b) Przedmiotem myślenia może być tu **jedynie sam rozum**.

- **jeden** (inaczej nie byłoby jedności w świecie);

- **doskonały** (bo najdoskonalsza w bycie jest forma, rozum, energia).

(!) Podobne własności Parmenides przypisywał bytowi, a Platon ideom.

- (!) Był absolutny, konieczny, doskonały, nieruchomy a jednak poruszający świat → **Bóg**.
(Kosmologia doprowadziła Arystotelesa do teologii.)
- (!) Rozważania te były **wzorem dla dowodu istnienia Boga w filozofii średniowiecznej**, który otrzymał nazwę „kosmologicznego”.
- (!) Rolę Boga wobec świata Arystoteles ujął inaczej niż Platon:
 - Bóg **nie jest „budowniczym”** świata (świat jest wieczny).
 - Bóg wprowadził świat w ruch – jest jego **pierwszą przyczyną** i równocześnie jego **celem ostatecznym** (= połączenie roli Platońskiego demiurga i idei).

V. Psychologia (teoria duszy)

Także tu Arystoteles stosował ogólne zasady swej filozofii: użył pojęcia formy i materii, by ująć stosunek duszy i ciała.

- W przeciwieństwie do Platona: dusza **nie jest substancją oderwaną od ciała**.
- W przeciwieństwie do Demokryta: dusza **nie jest ciałem**.

Według Arystotelesa jest ona:

- a) **formą** (energiją ciała organicznego, tzn.: jest przyczyną samorzutnych czynności organicznej istoty)
- b) → dusza i ciało organiczne stanowią **nirozłączną całość** (= jedno nie może istnieć bez drugiego).
- c) Świadomość jest tylko jedną z funkcji duszy - ma ona **tylko funkcji, ile ciało organiczne czynności**. Funkcje te Arystoteles uporządkował **hierarchicznie**:

Funkcje ciała: **myślenie + postrzeganie + odżywianie** [funkcje wyższe zakładają istnienie niższych]:

a) dusza roślinna – posiada funkcję najniższą: powoduje **odżywianie się i wzrost**; (nie jest zdolna do postrzegania);

b) dusza zwierzęca – posiada zdolność **postrzegania**, z którą łączy się możliwość odczuwania przyjemności lub przykrości (dopiero dusza zwierzęca posiada uczucia i popędy – funkcje psychiczne);

c) dusza myśląca (właściwa jedynie człowiekowi) - jej zdolność: **rozum** jest najwyższą zdolnością duszy. Rozum poznaje byt jak i dobro i zło, znając dobro – **kieruje wolą**.

(?) **Z tą koncepcją duszy wiązała się pewna trudność:**

Zał 1.: Wszelka władza poznawcza duszy musi być receptywna.

Zał 2: Dusza czysto receptywna byłaby maszyną, poruszaną z zewnątrz. (Maszynami mogą być dusze niższe, ale nie **dusza rozumna – dysponująca WOLĄ**, musi być samorzutna, czyli: **pierwszą przyczyną swych działań**).

Trudność tę Arystoteles rozwiązywał przez rozróżnienie **dwojakiego rozumu: biernego i czynnego:**

A) Rozum bierny – **czysto receptywny** (= operuje tylko materiałem, jaki przejmuje od zmysłów i z danych zmysłowych wyabstrahowuje pojęcia);

B) Rozum czynny – **niereceptywny** (= nie spełnia wcale funkcji poznawczej). Jego rola polega na tym, że wprawia w ruch rozum bierny i przez to jest **pierwszą przyczyną samorzutnych poczynań duszy**.

(!) Rozum bierny jest jakby aparatem odbiorczym duszy, a czynny – jego motorem.

Wynika stąd:

- 1) Rozum czynny, skoro jest pierwszą przyczyną, musi być **czystą formą** (czystym aktem).
 - 2) Wszystkie funkcje duszy są związane z ciałem i dzielą jego los (= są **zniszczalne**).
 - 3) Rozum czynny (wolny od materii) jest **niezniszczalny** (= jest natury raczej boskiej niż ludzkiej).
- (!) Dzięki rozumowi czynnemu dusza jest mikrokosmosem o **własnej pierwszej przyczynie**.
- (!) Bóg w makrokosmosie i dusza w mikro-kosmosie (jako czyste formy) są **wyłomem z ogólnej zasady**: Wszelka forma może istnieć jedynie w łączności z materią (= pozostałość platonizmu).